

Для нонконформістського простору 1960-70-х рр. характерне формування так званих „шкіл” навколо окремих представників старшого покоління митців, які здебільшого проживали у названих вище містах. Це особливо характерно для художників-нонконформістів, хоча поняття „школи” для неофіційного простору досить умовне і може трактуватися як певна парадигма поведінки та світогляд, що закладали своїм студентам окремі митці художніх навчальних закладів Львова та Києва, даючи поштовх для подальших самостійних новаторських пошуків. Так, більшість художників-нонконформістів Києва (тих, хто закінчував Київський художній інститут) були студентами А. Трохименка (із 30 художників-нонконформістів Києва – 8 навчались у його майстерні), С. Григор’єва (4 студенти), О. Шовкуненка, А. Петрицького. У Львові педагогами, які формували нонконформістські школи, були педагоги Р. Сельських, В. Манастирський (серед учнів – Е. Мисько, Є. Лисик, М. Кипріян, С. Караффа-Корбут, Л. Медвідь, В. Захарчишин), К. Звіринський (його вихованцями були А. Бокотей, Б. Галицький, Л. Цегельська-Крип’якевич, П. Маркович, І. Марчук, О. Мінько, Р. Петрук, Б. Сойка, З. Флінта, С. Шабатура).

Отже, проведене дослідження дає змогу зробити наступні висновки. По-перше, нонконформізм в літературно-мистецькому середовищі не був широко поширеним явищем. Однак зосередженість літераторів та художників в трьох містах України – Києві, Львові, Одесі – робила вплив митців-нонконформістів на мистецький простір досить відчутним. По-друге, щодо твердження про генерацію нонконформістів як представників молодого покоління більш правильне стосовно письменників, аніж художників, середній вік більшості яких на початку 1960-х рр. складав 35-39 років. Згідно проведених досліджень, незаперечним є факт постійного поповнення неофіційного мистецького середовища молодими митцями. Це спостерігається і в середовищі письменників, і особливо яскраво в середовищі художників. По-третє, певна лібералізація культурної політики лише виступила каталізатором процесу формування неофіційного літературно-мистецького простору, який на кінець 1960-х рр. не тільки не зник, внаслідок репресивних акцій влади та посилення ідеологічного контролю за діяльністю митців, а навпаки – зміцнив структури функціонування.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Курносів Ю. О. Інакомислення в Україні (1960-ті – перша половина 80-х рр. ХХ ст. – К., 1994. – С.77.
2. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ століття. – К., 1997. – С.317.; 3. Там само. – С. 312; 4. Bilocerkowycz J. Soviet Ukrainian Dissent: A Study of Political Alienation. – London, P. 123, Table 8;
5. Ukraine in the seventies / P. Potichnyj. – Oakville, 1975. – P.319.; 6. ДАКО. – Ф. П-1. – Оп.23. – Спр.106. – Арк.15; 7. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.24. – Спр.5901. – Арк.117.; 8. Там само. – Арк.122; 9. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.183. – Арк.37; 10. ЦДАМЛМ. – Ф.1098. – Оп.1. – Спр.6. – Арк.30-31; 11. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.363. – Арк.7; 12. ЦДАМЛМ. – Ф. 1098. – Спр.28. – Арк.22; 13. ЦДАМЛМ. – Ф.581. – Оп.2. – Спр. 446; 14. Згідно архівних справ ЦДАГО України. (Оп.23, 24, 31, 32), ЦДАМЛМ (Ф.581, 590); Лобановський Б. Киевские анахореты: Обращение к абстрактным формам в творчестве ряда киевских художников 50-х – 60-х годов // Византийский ангел. – 1997. - № 3. – С. 32; 15. Kowalewski D. The Structure of Ukrainian Dissent // The Ukrainian Quarterly. - 1979. - №1(Vol.135). - P.45; 16. Зінкевич О. З генерації новаторів: Світличний і Дзюба. У джерел модерної української критики. – Балтимор–Торонто, 1967. – С.7-8; 17. ЦДАМЛМ. – Ф.581. – Оп.1. – Спр.810. – Арк.15.

Д.О. Мельников

РОЗВИТОК СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (80-ТІ РР. ХХ СТ.)

Процес демократизації вищої школи в Україні включає таку форму залучення студентів до управління справами ВНЗ як студентське самоврядування. Основними завданнями органів студентського самоврядування (ними можуть бути студентський сенат, парламент, старостат, студентські деканати, ради тощо) є: забезпечення і захист прав та інтересів студентів, зокрема стосовно організації навчального процесу; забезпечення виконання студентами своїх обов’язків; сприяння навчальній, науковій та творчій діяльності студентів, створенню відповідних умов для їх проживання і відпочинку тощо¹. Реалізація цих завдань сприятиме гармонійному розвитку особистості студента, формуванню у нього навичок майбутнього організатора, керівника.

Варто вказати, що студентське самоврядування в нашій країні має свою історію. Тому сьогодні, приступаючи до реалізації положень Закону України «Про вищу освіту» щодо розвитку студентського самоврядування, необхідно проаналізувати досвід цієї роботи, зокрема у 80-х рр.

ХХст., в яких почали проявлятися деякі спалахи демократичних по формі та змісту молодіжних ініціатив.

Проблема, яку автор прагне дослідити у своїй статті, має свою, хоча й невелику, історіографію. Нею цікавилися не тільки науковці-історики, але і вчені педагоги, соціологи: В.Л. Арбеніна, Н.І. Черниш, М.Ф. Фатхулін, Є.П. Білозерцев, Д.О. Мельников та інші².

Враховуючи актуальність, досить обмежену джерельну базу з даної проблеми, її практичне значення, автор ставить за мету простежити процес розвитку самоврядування у вищих навчальних закладах України у 80-х роках ХХ сторіччя.

В цей період, особливо в першій половині 80-х років, у ВНЗ республіки панував авторитарний режим навчання і виховання. Діяльність студентів була під постійною увагою партійних та комсомольських організацій. Взвзявши на себе керівництво громадськими організаціями у ВНЗ парткоми, комсомол, разом с профспілковими органами, часто форсували збільшення кількості різного роду громадських організацій, залучаючи до цього процесу молодь, забуваючи про головне – якість роботи. Ось чому деякі громадські організації, діяльність яких, за умов правильної організації роботи, давала б позитивні результати у справі виховання молоді, через формалізм в роботі представників комітетів комсомолу та профспілки, членів ВЛКСМ втрачали свою справжню значимість. Значна частина молоді не бажала займатися суспільними справами, проявляла апатію, нігілістичне ставлення до того, що відбувалося навколо. В цей період проявлялося протиріччя між демократичною по своїй суті природою навчально-виховного процесу та адміністративно-бюрократичними методами управління ним, між прагненням молоді до нового та застарілими формами та методами роботи у ВНЗ. Про це з тривогою підкреслювалось у багатьох виступах учасників Всесоюзної науково-практичної конференції з проблем удосконалення системи управління та самоврядування в січні 1988року, яка проходила у м. Володимирі. У виступах учасників конференції підкреслювалось, що загальна атмосфера, яка склалась в країні в 70-х - на початку 80-х років, проблеми, негативні явища, які існували у ВНЗ, впливали і на студентське самоврядування: в багатьох навчальних закладах воно було девальвовано, існувало тільки на папері³.

Разом з тим, у 80-х рр. студентське самоврядування мало тенденцію до розвитку. Прикладом цього були громадські студентські деканати, у функції яких входив контроль за навчально-виховним процесом, керівництво роботою старост та активу груп, організацій змагання між групами. В деяких ВНЗ були створені ради старост, які контролювали навчальний процес, брали участь у роботі методичних комісій, розподіляли стипендії, місця в гуртожитках.

Певну роль у розвитку студентського самоврядування відіграли навчально-виховні комісії, які, як правило, створювалися при комітетах комсомолу вищих навчальних закладів. Вони формувалися з активістів, іменних стипендіатів та молодих викладачів. Кількісний та персональний склад комісій формувався та затверджувався комітетом комсомолу за погодженням з ректоратом вищого навчального закладу.

Навчально-виховні комісії вивчали стан навчальної роботи у ВНЗ, на факультеті, курсі, шукали причини, які впливали на якість знань студентів, разом із викладачами оцінювали якість засвоєння ними навчального матеріалу. Крім того, комісії слідкували за відвідуванням студентами занять, заслуховували на своїх засіданнях відповідальних за стан трудової дисципліни у групах, клопотали перед деканатами про покарання порушників, застосовували до них свої методи виховного впливу. Але робота цих комісій в більшій мірі носила формальний характер. Комітети комсомолу зверхньо ставились до вирішення питань, пов'язаних з навчанням та вихованням студентів. Нерідко за погане ставлення до навчання критиці піддавались не самі студенти, які цього заслуговували, а викладачі. Варто вказати і на те, що частина студентів, які були членами цих комісій, зустрівшись з першими труднощами, опускали руки, в подальшому виконували свою роботу формально. Це знецінювало роботу комісій, показувало їх неефективність.

В 1985 році в країні почалась так звана «перебудова». Вона стосувалась і вищих навчальних закладів. Їм було надано певні права щодо вирішення навчально-виховної та науково-дослідної роботи. Навчальним закладам було дозволено розробляти і приймати статути, положення про розширення прав студентів в управлінні ВНЗ, розвитку студентського самоврядування.

В продовження перебудовчих процесів у вищій школі ЦК КПРС у 1987 р. приймає постанову «Основні напрямки перебудови вищої і середньої спеціальної освіти в країні». В постанові вказувалось на необхідність докорінним чином змінити стан справ у вищій та середній спеціальній школі, готувати спеціалістів з творчими задатками, які б могли вирішувати важливі завдання в

економіці та соціальній сфері. В документі партії підкреслювалось на необхідності розширення прав студентської молоді в управлінні справами ВНЗ.

Виконуючи вказівки партії, у ВНЗ почали розробляти свої Положення про студентське самоврядування, в яких визначались їх функції. Основна увага в роботі органів студентського самоврядування зверталась на необхідність по-новому організовувати роботу рад груп, курсів, факультетів, інститутів та університетів. В центрі уваги цих нових за змістом роботи органів молодіжного самоврядування повинні були стати питання захисту інтересів студентів, допомогти професорсько-викладацькому складі у вихованні молоді.

У ВНЗ України по-різному відгукнулися на рекомендації «зверху» щодо розвитку студентського самоврядування. Якщо в одних навчальних закладах почали розробляти свої Положення про студентське самоврядування (Київський інститут інженерів цивільної авіації, Львівський політехнічний інститут), то в інших ВНЗ (Донецькому, Одеському, Львівському, Харківському університетах, Вінницькому, Одеському політехнічних інститутах) вважали, що не потрібно створювати нові органи студентського самоврядування, а критично оцінити набутий досвід і, з урядуванням вимог часу, його удосконалювати⁴.

В 1987 р. Мінвуз СРСР, ЦК ВЛКСМ та ВЦСПС прийняли постанову «Про першочергові заходи щодо розширення участі студентів в управлінні вищими навчальними закладами». Так, наприклад, пропонувалось вузам включати до складу Вчених рад четверту частину представників від студентської молоді. Студентам надавалось право брати участь у виборах ректорів та деканів факультетів. Пропонувалось розширити участь студентів у роботі приймальних і стипендійних комісій.

Для того, щоб дізнатись думку студентів та викладачів про можливість реалізації ідеї розвитку студентського самоврядування у ВНЗ країни та республіки, були проведені дослідження. Так, в 1988 році в рамках цільової програми Держосвіти СРСР «Суспільна думка» було проведено соціологічне дослідження в сорока ВНЗ країни, в тому числі і в Україні. Результати дослідження показали, що значна частина молоді (59%) негативно оцінили стан студентського самоврядування, що причиною цього є невідповідність студентів до цієї справи (51%)⁵. Дослідження показало, що недовіра до самоврядування росла від молодших до старших курсів. Однією з головних причин скептичного відношення студентів до можливості розвитку самоврядування була відсутність реальних дій ректорів, громадських організацій щодо його розвитку.

Дослідження виявило неоднозначну точку зору на розвиток студентського самоврядування самих викладачів. Значна їх частина вважала, що ця форма участі молоді в управлінні справами ВНЗ можлива тільки в сфері суспільно-корисної праці, побуту та відпочинку студентів. Що стосується самостійності студентів в організації навчального процесу, то тільки незначна частина викладачів вважала його необхідним. Особливо негативно вони поставились до пропозиції залучити студентів до оцінки якості викладання дисциплін, мотивуючи це тим, що це є спробою приниження авторитету викладачів, загострити їх стосунки зі студентами⁶.

Щоб дізнатись як відбувався процес розвитку студентського самоврядування у ВНЗ республіки, Мінвуз УРСР разом із ЦК ЛКСМУ, республіканською галузевою профспілкою в 1987-1988 рр. провели експеримент у 33 вищих навчальних закладах республіки.

Перший етап експерименту включав в себе вивчення стану студентського самоврядування в тих ВНЗ, де він проводився. Для цього вчені-соціологи Київського та Харківського університетів опитали майже десять тисяч студентів. В результаті були одержані досить екстраполяльні відповіді, систематизація яких дозволила зробити такі висновки. По-перше, значна кількість студентів сприймала студентське самоврядування як необхідний крок на шляху демократизації вищої школи і підтримувала ідею щодо необхідності подальшого розвитку цієї форми громадського самоврядування. По-друге підтримуючи ідею щодо розширення прав студентів в управлінні навчально-виховним процесом, за надання їм можливості самостійно вирішувати питання, пов'язані з розподілом стипендії, місць в гуртожитку та інше, вони забували про такий важливий соціальний елемент, як виконання студентами в цій справі своїх обов'язків. По-третє, значна кількість студентів (біля 70%) заявила, що вони не вірять у можливість розвитку студентського самоврядування, а майже кожний третій з опитаних відповів, що не бачить у цій формі студентської ініціативи ніяких переваг над іншими ініціативами молоді⁷.

Аналіз опитування студентів дозволяє зробити висновок, що значна частина студентів не була знайома з основними принципами та механізмами впровадження самоврядування в навчально-виховному процесі, не бажала брати участь у цій справі. На наш погляд, причиною цього були

глибокі деформації в духовній сфері суспільства, наростання соціальної апатії. Цей процес торкнувся і вищої школи. Бюрократичні форми в організації виховної роботи в навчальних закладах, коли педагогіка співпраці підмінювалась педагогікою примусу, посягли у свідомості молоді зневіру в позитивному результаті задуманого. Значна частина молоді не бажала брати участь у суспільній праці.

Певну роль у розвитку студентського самоврядування відігравали комітети комсомолу та профспілкові комітети студентів. При них створювалися такі органи студентського самоврядування як навчально-виховні комісії, студентські деканати, ради старост, стипендіальні комісії, комісії по прийому до ВНЗ тощо. Студенти брали участь у складанні розкладу занять, пропонували кандидатів на присвоєння студентам іменних та персональних стипендій, відстоювали інтереси тих студентів, які мали незадовільні оцінки, але брали активну участь у громадському житті ВНЗ. Позитивний досвід в цій роботі мав місце в Донецькому університеті, Дніпропетровському інституті інженерів транспорту, Київському інституті народного господарства, Харківському юридичному інституті та інших ВНЗ республіки.

На засіданнях комітетів комсомолу та профкомах заслуховувались звіти відповідальних за роботу органів студентського самоврядування. Проте роль комсомольських та профспілкових організацій в розвитку студентського самоврядування поступово знижувалась. Про це, зокрема, показували і результати соціологічних досліджень. Так, тільки 11% опитаних студентів вважали, що розвиток студентського самоврядування в значній мірі залежить від активності комсомольських та профспілкових організацій⁸.

Не дивлячись на те, що престиж комсомольських організацій у житті вищих навчальних закладів з кожним роком падав, більшість дослідників молодіжних проблем, представників державних та громадських органів, професорсько-викладацького складу дотримувались думки про необхідність розширення можливостей самоврядування, тільки за умови його функціонування при цих громадських організаціях. Таке бажання було продиктовано тим, що протягом багатьох років комсомольські та профспілкові організації брали на себе відповідальність за проведення виховної роботи серед студентів. Альтернативи у них на той час не було. Хоча, як показує досвід інших країн, розвиток студентського самоврядування відбувався по-іншому, наприклад, через впровадження у ВНЗ на демократичній основі різного роду студентських громадських формувань, які виконували функції управління та самоврядування навчальним та виховним процесами.

Таким чином, ми бачимо досить парадоксальну ситуацію, яка склалась у 80-х рр. в системі самоврядування у ВНЗ України. З одного боку в навчальних закладах діяла стійка система залучення молоді в процес управління, з'являлися нові форми участі молоді в управлінні вузівськими колективами. З іншого боку, демократична за формою система громадської активності молоді на практиці, на жаль, перетворилась у заорганізовану, бюрократичну систему, позбавлену права для саморозвитку. По суті, самоврядування як форма демократичного прояву влади студентської молоді в багатьох випадках набувало не реальної, а надуманої форми. Перебудовчі процеси, які розпочалися в країні та республіці зокрема сприяли появі нових форм участі молоді в управлінні навчальними колективами. Але обставини, які склалися в Україні в кінці 80-х років, не дали можливості у повній мірі реалізувати задумане. В системі самоврядування навчальними колективами з'являлися нові, характерні для того часу проблеми.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про вищу освіту" // Освіта України. – 2002. – 26 лютого; 2. Арбеніна В.Л. Самоуправление в студенческой группе как средство активизации её воспитательного потенциала // Воспитательный процесс в высшей школе: его эффективность. – К., 1988. – С.178-190; Черныш Н.И. Пути достижения социальной зрелости студентов // Молодежь: вехи социальной зрелости. – Львов, 1988. – С.124-249; Фатхулин М.Ф. Воспитание специалиста. – Казань, 1900; Мельников Д.О. Участь студентської молоді в управлінні справами ВНЗ: історія і сучасність // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2000. – Вип. 96-97. – С.192-200; 3. Евликов В.С., Скрятов А.П. Развитие самоуправления в педагогических институтах в условиях перестройки высшей школы // Научный коммунизм. – 1989. – №2. – С.104; 4. Мельников Д.О. Вказана праця. – С.196; 5. Комсомол на путях перестройки. – М., 1988. – С.49-50; 6. Там само. – С.50; 7. Там само. – С.53; 8. Воспитательный процесс в высшей школе: его эффективность. – С.39.